
Illyés Gyula

ÍTÉLET ELŐTT (VII)

8

Hogy milyen ember is volt valamikor ifjan az a Táros Benke, arra azon tisztán a faluban egyedül az öreg Kériné emlékezhetett. Épp azért, mert közben nem találkozott vele.

Hallott persze különös viselkedéséről, „zülléséről” ő is. Az viszont emlékezőképességünk különös viselkedése, hogy az ilyen mendemondáktól az emlékkép nemegyszer csak fényesebb lesz. Az öreg Benkét az öreg Juliska nemesnek, delinek-dalinak látta változatlanul. Volt rá igazsága valami. Hogy Benke őt negyven évig oly gondosan elkerülte, arra vallott, hogy régi természetéből mégiscsak megőrzött valamit, mégpedig igen gondosan. Éspedig éppen a régi Juliska számára.

Nem volt itt semmi regényes viszontlátás! Még csak azt sem lehet mondani, hogy az öregasszony az öreg Benke kedvéért vagy annak valamiféle hatása alatt kezdte azt az annyi zavart keltő osztogatást. Folyt az már nagyban, amikor az öreg Benke végül mégis színe elé lépett a hajdani Juliskának. Táros Benkét bizony a szükség vitte rá, s a kíváncsiság: ennyire lent volt már akkor. Aztán őszintén szólva, haszonlesésből s némi irigységből járogatott hozzá mind sűrűbben: minek jusson másnak az, ami őneki, Benkének juthat? Ennyire nem volt itt szemérje sem a regényességnek.

S nagyon egyszerű dolog következett abból a gyakoribb találkozásból is.

Sanyi csak nézte a féllábú öreg tevést-vevésést a ház körül, a tűzhely, aztán az asztal körül, egyszóval az öreg néni körül! Olyan későn érkezett meg az ebéddel, hogy az öreg már vacsorára akart valami kis meleget összeütni. Megmelegítették, amit ő hozott.

Hármasban ettek, és Sanyi alig tudott türtőzködni, hogy ne hajoljon le az asztal alá, annyira szerette volna újra és újra megnézni azt az ügyes falábat, amely éppúgy megszolgált, mintha eleven lett volna. Nem nézett le, egyenes derékkaul, de a boldogság, hogy tudja, mi van az asztal alatt, ott ragyogott az arcán. Boldogságát az öregember szemébe sugározta. S egyszerre csak ezt mondta:

– Maga veszi el a nénit?

Az öreg Táros kezében megállt a villa, de fölütött fejét, szemét csak egy pillanatra irányította Sanyi felé: máris az ajtóra nézett. Gyors hirtelenséggel nyílt ki az ajtó; egy mezétlábas, száraz ember lépett be; álla alja olyan volt, mint a gyíké, úgy remegett.

– Benke bácsit keresik! Menjen el valahová! – mondta ahelyt, kezében a kilinccsel.

– Már miért mennék? Már hova mennék?

Néhány perc múlva az öreg Táros – különös lépteivel – egyenest föl a putriknak tartott. Nem lett gyáva ember öregségére sem. De tudta, minek néz elébe, akit a csendőrök a házában keresnek. Hogy mi várhat rá, mondott valamit arról ez a lüktető tokájú Rehus is. Ment mégis, és nem csak az arcán volt nyugalom, az volt a bensejében is. Nem történt semmi rendkívüli azzal sem, hogy az öregasszony közelében az öreg Benke azzá változott vissza, aminek az öregasszony látta.

Épp azért ment olyan határozottan, mert az öregasszony annyira tartóztatta, annyira féltette. Egyedül ment. Csak Sanyi iramodott utána egy kis idő múlva, ennyi élmény után is kielégítetlenül. Olyan volt, mint aki mind csak sós vizet kap a szomja ellen. Minél többet látott, annál kevesebbet értett; de annál kevesebbel érte is be.

Szabó Vendel szeretett vallatni is. Volt ebben is tapasztalata. Először ajtóról ajtóra haladt. Táros putriójából Biczóékhoz, Teveliekhez, Szekfűékhez. Ekkor egyszerre egyenest a legutolsó lakáshoz ment, Puháékhoz, a közbül esőket mind kihagyva.

Rögtön megérezte, elevenre tapintott. A szokásos ráförmedésre, amivel ide is benyitott, hogy „elő a holmikkal! ne mondjam még egyszer!”, itt nem néma pislogás volt a válasz, hanem rögtön ez:

– Nálunk semmi sincs... Biczóéknál van... volt...

Ahá, ezek árukkodó természetek.

Fehér képpel álltak ezek is a fal mellett. Puha István, a hajdani vincellér kétszeresen el volt rémülve: napok óta egy korty szeszt sem ivott, nem volt benne semmi ellenállás, semmi vér. Még beszélni is a felesége beszélt helyette, Kölesdi Mariska. Ez volt az a szapulókád lépésű kövér asszony, nem lehetett eltéveszteni. Hatalmas testében megmaradt valahol egy kis bátorság. Az asszony mellett egy kamasz fiú meg egy süldő lány meresztette a szemét mozdulatlan.

Szabó Vendel még az ijedt férfi előtt állt, egy fél pillantással épp azt mérve ki, hogy a kezében tartott puskát hogyan ejtse pontosan az öreg lába fejére; fölháborította, hogy ez a ronda paraszt még most, június végén sem volt mezétláb; bakancsot viselt.

– Mi van Biczóéknál?! – dörrent az asszony felé, s odalépett elé.

– Azt beszélnek...

– Ne arról beszélj, mit beszélnek – s itt csúnyán elkáromkodta magát –, hanem arról, amit én kérdek!

Tudta, hogy ezeknek a látszólagos szíveskedésükért is grombasággal kell fizetni: akkor adnak ki még többet.

– Aszongyák...

– Beszélsz már, az anyád egy keserves úristenit a...

S villogó tekintetét egy pillanatra az asszony lábára lökte.

Az asszony tudta, mit jelenthet ez a tekintet.

– Véndől volt náluk, tele zsírral, egy permetező...

Óriási eredmény volt, Szabó Vendel kellemes nagyot lélegzett. A többi helyen fertályórák teltek, amíg ez a buta bűdös népség csak érteni is kezdte, mit keresnek rajtuk. Mindannyi esze az aratás körül forgott, annyira, hogy elgondolni sem tudták, más miatt nyaggathatják őket.

– Mi még?!

– Findzsa, nagy pakli gyújtó, csatos üveg...

– Rum – szólalt meg a férfi.

– Kuss! Előbb te beszélj!

Az árukkodókat annál keményebben kell fogni, minél többet adnak.

Kölesdi Mariska nem volt árukkodó természet. Biczóéknak csak visszaadni akarta, amit kapott tőlük. Hisz éppen azok voltak árukkodók! Éppen Biczóné jelentette föl őt, azaz a lányát, meg azt a szegény vadászt.

– Hun az a holmi? Hova dugták?

Mert Biczóéknál semmi gyanúsát nem leltek. Gyanúsát! Ki a rosseb tudta volna kiválogatni a többi putri kacatjaiból is, mit loptak ezek a kocsmából, mit máshonnan! Biczóéknál azért nem volt „gyanús”, mert ott szinte az égvilágon semmi sem volt; az ágyon lepedő sem volt. Ágy! A sarkokban egy-egy csomó tavalyi szalma a földön, az volt ott az ágy.

– Bartus úr... – mondta a nagydarab Mariska, de a folytatást mégsem merte kiengetni.

A tiszthelyettes megemelte a célpont alatt átmarkolt, a függőlegesen tartott puskát. Az asszony elsápadt.

– A permetezőt a Bartus úrhoz vitték. Meg a melencét, meg a kantát, a kávémasínát...

Ment, mint a vízfolyás. Az asszony bekapott egy nagy adag levegőt; amikor kibocsátotta, abból mind szó lett. Összeakadt, egymásba keveredett, de egyre kifújta adat. Biczóné meg Puháné jó ideig eldöntetlenül küzdött az öreg Kériné kegyéért; a vége felé Biczóné került felül; Puhánénak a sajgó szívébe volt beírva minden darab, ami nem neki jutott.

– Óra is? Zsebóra? – ismételte meg néha a szót a tiszthelyettes, és társára, Pintér úrra nézett. Kettejük közül annak volt dolga, hogy mindent észben tartson. A vállatáshoz nem volt esze, de az alamuszi kis szeme mögé jól el tudott raktározni mindent, amit csak egyszer is látott és hallott.

– És a többi cafat mit szedett össze? Hová hordták?

Puháné nyelt egyet; de már nem volt megállás. Kiadta a többi szomszédot is.

– Hát nálatok mi van? Hova „rökkenttetted?” – kérdezte a tiszthelyettes, mert a vidék szavaiból már megtanulta azokat, amelyek a szakmájába vágtak.

Összehányták a szomorú kis lakást. Három olyan dolog került elő, ami körül kár lett volna csak egy fél szó tagadás is. Egy már-már zöldben játszó férfi keménykalap, amilyent Csókáson soha senki sem hordott, meg néhány szem rizs, de egy akkora („Kurucz János vas-, rövidáru- és fűszerkereskedése Menyőd” feliratú) papírzacskó alján, amelybe két kiló is beleférhetett. Meg egy vadonatúj kapa; még ki se volt kalapálva.

A vén vincellér csak attól rettegett, hogy mindezt végig kell majd cipelnie a falun, mellére szorított, összeszíjazott karja közt, ahogy szokás volt.

Más történt. A kemény karimáját a két ujjá közt billegtetve, a kalapot a tiszthelyettes oda tartotta az öreg orra alá. Aztán megvetően a sarokba, a kapa mellé hajította. A mosolyt derengtető öregnek pedig adott egy kiegyenlítő pofont. Egy kis gondolkodás után a kamasz fiút is pofon vágta.

Aztán indult kifelé, csak fejével intve az egész társaságnak, hogy „utánam”.

Mentek vissza Biczóékhoz.

Olyan csöndben, olyan feszültségben, mintha csupa lélek közt jártak volna. Nem ejtettek hangot a karon ülők sem; még azok nagy szemgolyója is a bronz színeivel villogó tollak haladása szerint fordult.

Pofont – számatlanul – kapott már Csókáson mindenki, ember s asszony egyaránt, le egészen az egy pendelyben totyogó gyerekekig. Sőt már azok is kaptak, ha mástól nem, tulajdon édes szüleiktől.

Belehalni nem haltak bele. De a veszély, hogy ismét kaphatnak, még hozzá csendőröktől, jobban megsápasztotta őket, mintha valóban puskatűz fenyegette volna őket.

Mellesleg tarthattak attól is, és tartottak is.

Csak a Puha házaspár lépdelt ott a csendőrök mögött nyugodt arccal. Majdnemhogy fölényes megvető tekintettel viszonzva a kérdőn rájuk meredő néma pillantásokat. Mint akik már túl vannak a veszélyen, mint akik már megállták a próbát! Kölesdi Mariska is, István bácsi is megértette, hogy az a benti két pofon voltaképpen bűnbocsánat volt. Valamiképpen a csendőrök szövetségeseinek, a felsőbb, távolibb világ valamiféle kütagjainak érezték magukat a pofon ellenére is, sőt valami formában épp a pofonok révén. Azzal együtt, mondhatni abba burkolva kapták a bocsánatot, a felemelést, azt a jutalmat, hogy a náluk lelt holmiktól nem lesz kázus, az ő ügyükre szemet hunynak az urak! Még büszkeség is volt a lépésükben: íme a csendőrök mögött mennek és nem

előttük. Az pedig ég és föld, mindenki tudhatja! Tekintetükben az enyhe kihívás, az annak az emléknek volt az egyáltalában nem rendkívüli átalakulása, hogy mégiscsak ők árulták el a telepét. Előzetes védekezés volt. Ki meri azért megítélni őket? Ki cselekedett volna másképp? Lehetett volna-e egyáltalán másképp is cselekedni? Csak a gyulladós szemű lányuk nézte konokon a földet, s a fiú fintorgatta úgy az összecukott száját, mintha köpni akarna.

Amikor a majmos ember belépett egy-egy putriba, a fél telep az ajtó előtt tolongott, ágaskodott, hogy egymás válla fölött, feje mellett odaláthasson. Egy lélek se gyúlt Biczók ajtaja elé, amikor a csendőrök beléptek rajta. Nem; mintha még a tekintetet is taszította volna az a lebegő lazsnakajtó. Csak Puháék álltak ott négyen a kis konyhakert tavalyi kukoricaszárból összeszerkesztett kerítése mellett.

A Biczó család feje – Biczó Antal – hónapszámra nem szokott otthon lenni. De most otthon volt, nem egyedül különben a telep munkabíró férfinépségéből, az esetleges aratás hírére. Otthon volt, s már meg volt pofozva. Ez okozta, hogy szokásától eltérően nem feküdt a vackon, hanem a szűk szobában, amelynek mennyezete pontosan az ő termetére volt szabva, föl-alá járt, hol jobb, hol bal kezét emelve arcához. Most kezdett dühbe gurulni.

Szép szál szőke ember volt. A csendőrök megjelenésére a gyerekek, asszonyok mindenfelől otthonukba szaladtak: Biczó Antal a teljes létszámú családja előtt kapta a pofonokat.

A népes család hallgatott, a ferde vágású tekintetek mind az apa tekintetét lesték. Biczó Antal nem tagadhatta volna le a családját: ferde volt az ő szeme is, bár távolról sem annyira, mint a gyermekeié. Így együtt látva az egész rajt, az ember a szemnek azt az enyhén macskaszem állását holmi kinőhető gyerekbetegségnek gondolhatta. A legfiatalabbakon volt a legerősebb, s aztán a termet magasodásával enyhült. De a nagyapuson már megint olyan volt, akár a fiatalokon, ha ugyan nem különb azokénál is; igaz, hogy az öreg Biczó termetre is beállhatott már a gyerekek közé, úgy össze volt zsugorodva.

Meglebbent a lazsnak, a tiszthelyettes lépett be. Biczó Antal nyelt egyet csodálkozásában, s a dühe egyszeriben olyan lett benne, mintha egy nagy dugót nyelt volna rá: feszített, forrt, dagadt, de akár a fojtott bor, úgy le volt dugaszolva.

– Gyűjjenek csak be maguk ketten – intett ki a tiszthelyettes.

Egy perc múlva ilyen mondatok röpködtek a pinceforma kis lakásban:

– Ide láttad hozni, te cafat, ide?

– Láttam hát, mért mondanám, ha nem láttam? Láttam!

– Mondja csak a szemébe!

– Fusson ki a szemed, te utolsó, ide?

– Fusson ki a tied!

– Oh a szégyentelen, a cemende...

Aztán egy-két rövid csattanás után:

– Bartusékhoz, tiszthelyettes úr!... A melencét is, a permetezőt is... Ja-aj!... Azt is!

– Kellett neked, híres?... Kellett? Jaj... Jaj... miért tetszik engem?

– Kuss! Ő beszél!

Öt perc múlva Szabó Vendel helyreigazítva a mellét keresztező szíjakat, nyugodt hangon ezzel fordult a mögötte álló Pintér úrhoz:

– Mi volt még?

– Zsebóra – mondta Pintér úr.

A tiszthelyettesnek kezét sem kellett emelnie; Biczóné háp-hápgva mondta:

– Bartus úrhoz, azt is a Bartus úrhoz...

A csendőrök a másik szoba felé indultak.

A fal mellett sorakozók lélegzetek egyet. A házigazda mintha csak most tért volna magához.

– Mit csináltál itt, te dög? Mit csináltál?

S most ő adott egy forgótenyerest a feleségének. Már értette, mi hozta ide ezeket a kakastollasokat.

– Hagyja maga azt az asszonyt – fordult hátra a tiszthelyettes.

A bejárati ajtóban ebben a pillanatban az öreg Tólos jelent meg. S mögötte Sanyi.

Az öreg értett a tekintélyteremtéshez. Ő szólalt meg elsőnek.

– Engem keresnek? Itt vagyok!

Keményen mondta, a köszönetéről is megfeledkezve.

Ahogy megállt, ahogy falábát odahúzta a jó lábához! Mellét-fejét úgy fölvetette, hogy hanyatt esik, ha botjával hátulról nem támasztja meg magát.

Nem maradt el a hatás.

– Hol az istenben jár maga, amikor keresik? – mondta a tiszthelyettes, gorombán még mindig, de mégiscsak magázva. A magázásból pedig nincs közvetlen lépés a pofozásba.

Ezt ő maga is érezte. A következő mondatokban már erőltetnie kellett a gorombaságot.

– Jöjjön csak ide! Itt mindenki magára vall! Hogy ebben is maga volt a kolompos, a csordavezető! Úgy beszéljen, megnéztük a holmiját. Hiába tagad.

– Tagad a rosseb – mondta Tólos. Körülnézett, és leült.

A tiszthelyettesbe egy pillanatra belerekedt a hang. Odalépett az öreg elé.

– Mit hordott el maga?

– Kinek mi köze ahhoz? – mondta. S nézett egyenesen a tiszthelyettes szemébe.

Így ülve is volt benne valami törzsfőnöki; két lábát szétvetve előrenyújtotta, derekát pedig az egyensúly kedvéért hátrafesztette.

Hogy ült, az is páncél volt rajta a pofozás ellen. A tiszthelyettes akkora üvöltéssel kezdte, mint egy vadállat.

– A szentséges úristenit magának, kivel beszél maga, vén tolvaja! Összelopkod itt egy vagyonra valót, és még...

Az öreg félbeszakította. Az üvöltés egyszeriben olyanná változott, mintha rács mögül hangzott volna.

– Semmit sem loptam! Amit hoztam, kaptam.

– Mit mond?

– Csak amit kaptam, azt hoztam el. Én is, a többiek is.

– Micsoda-a?!

Olyan közel hajolt az öreghez, s most olyan gúnyosan beszélt, hogy ebből csak pofon lehetett. Az öreg állta a tigrispillantást.

– Ajándékba kaptam, hallhatta; kérdezze meg őtet magát – mondta nyugodtan az öreg. Sápadt volt. Hátraejtett karja végén szinte táncot járt a bot a keményen összemarokolt kezében; de hát az a kéz már amúgy is folyton remegett.

– Azt maga csak bízza ránk! Ajándékba kapták! – fordult oda Pintér úrhoz.

– No mondja csak szépen, mi mindent kapott ajándékba.

Tálos megérezte, hogy nem lesz pofon, vagy legalábbis egyelőre nem. Ő volt az egyetlen a telepen, aki ez ideig egyetlen ütest sem hagyott magán száradni: előbb-utóbb mindig visszafizette. Kivéve persze, amiben annak idején a család minden rendű felmenő tagjai részlettek.

– Azt megmondhatom. Ehun-e, ezt az üngöt is tőle kaptam.

– Kapta! – küldött ismét egy gúnyos magyarázatot a tiszthelyettes már nemcsak a szakaszvezetőnek, hanem a szakaszvezető irányában az egész teremtet világnak, sőt magának a világ megteremtőjének s egyben legfelsőbb bírójának.

Tálos megértette a gúnyt. Elhallgatott.

– Na mit kapott még?

Nem felelt. Elkezdte nézni a tiszthelyettest a bakancsánál, s vitte rajta a tekintetét föl egész a kakastollig.

– Azt kérdem, mit kapott még.

Aki csak ott volt, mindenki érezte, meddig lehet húzni a csöndet, a húrt. Sanyi is érezte, vert erősen a szíve. Az öreg pontosan odáig húzta a hallgatást, ameddig lehetett, s ekkor azt mondta:

– Minek beszéljek itt, ha úgylis hazudok?

Azt a – különben a világ bármely részén egyformán megsüthető – lepényt rágcsgálva körül, hogy lám ni, a nincstelen parasztgyerekekből is milyen kemény jó káplárok, csendőrök (és parancsolók) lesznek, komoly keresetű szépírók, sőt tudományos írók lapnyi szövegeket szerkesztettek össze, a magyar nép született úri hajlamairól, uralkodói ösztönéről. Szabó tiszthelyettesben ez az ösztön bokrosodott meg. Mesterségesen is finomították. Szabó Vendel ösztönével érezte: bármi más lehet, csak nevetséges nem. Megint tigrissé változott, torkában egyelőre.

– Beszéljen egyenest, ha egyszer kérdik, ne hazudozzék itt nekem, ne színészkedjék, a kutyaúrstenit annak az alamuszi...

Nem mondhatta tovább. Ugyanaz a különös ösztön az öreg Tálosban is nekiberzenkedett. Parancsolónak indult valaha az öreg is: bandagazdának! Fölébredt benne a hajdani őrmester; épp ez az őrmesteri üvöltés keltette életre. Régi szólás, hogy az uralkodók általában egyen nem tudnak uralkodni; saját magukon. Tálos is kieresztette a hangját. S abban a pillanatban elvesztette a fejét. Valósággal beleszédült, belerészegedett abba a hangba, a saját hangjába, amelyet évtizedek óta ő maga sem hallott, amely évtizedek óta most tört ki első ízben ilyen fergetegesen, ilyen boldogító erővel a torkán.

– Hazudozik magának a hét nagynyavalya, aki megcsinálta! Kivel beszél itt maga, hajja-e! Mondtam már, amit mondtam: kérdezze meg azt, akitől kaptam, amit kaptam...

– Hogy mer itt így csácsogni velem, maga...

– Hogyhogy merek?...

Mint a palánkszomszéd kutyák, amikor már innen-onnan két lábra állva okádják a mérgük. Tálos kelt föl a székről, remegő kézzel igazítva maga alá támasztéknak a botját. Ő bírta jobban hanggal.

Hogy a csendőrök vernek, azt Sanyi is tudta. Hogy mit jelent szembeszállni a csendőrökkel, arról csak álmoképei lehettek, olyat ő sose látott, arról csak legendákat hallott. Ki-kigömbölyödő szemmel nézte a történeteket. Hőst látni éppolyan bűvölet, akár csodát látni. Ezt a szót, hogy „elragadtatás”, Sanyi itt értette meg egy életre.

Az öreg, ahogy álltában megtalálta az egyensúlyt, valóságos prófétaként harsogott:

– Végigverni a népeket, azt persze értitek, nyüvek egye le a markotok...

A tiszthelyettes minden erejét a mellébe meg a nyakizmaiba gyűjtötte, hogy túlkialtsa. Olyan volt, mint a paprika.

– Megkövetelek magamnak...

– Egy nagy lófarkot, hideg vízben! – bömbölte az öreg, de már vágódott is teljes hosszában a földre. Pintér úr sújtotta oldalba, szenvtelenül és villámgyorsan a puskatus fokával.

A nézők, a házbeliek és az ajtó elé gyűltek most hallattak először hangot. A rémület és a csodálkozás öh!-je hallatszott, egyszerre több ajakról is. Volt ez annyi azoknak a szemeknek, mintha egyenest az égből egy angyal zuhant volna megfeketedve a lábuk elé.

Az öreg nem mozdult, Szabó tiszthelyettes ránézett, s gladiátori közönnyel az ajtó felé indult. Most ismerte meg az öreg Kérinét. Maga sem tudta, mért, úgy tett, mintha nem ismerte volna meg. Vagy mégsem az volt? Hogy is kerülne az ide! Éppoly ijedt pillantással húzódott félre az útból az öregasszony is, akár a többiek. Mennyi döbbs pillantás! Szabó Vendel ezekből merített erőt munkája folytatásához. Megigazította szíjzatát, arcára pedig – mintha az is az előírásos felszereléshez tartozott volna – a megvetés, az undor s bizonyos életuntság vonásait igazította. De lépésében most is céltudatosság volt.

De mégsem az öregasszony háza felé ment, hanem le, vissza a faluba.

9

– Hát ezt nem gondoltam volna, Bartus úr! Kimondom magyarán!

– Honnan tudtam volna, kérem? Idehozták, megvettem! Rá van írva erre a kalapácsra, hogy kié volt azelőtt? Ez csak egyet tud mondani: kalapács vagyok. Kalapács, mindenkinek egyformán. Aki kezébe veszi, ennek mindjárt az a gazdája.

– Voltak ott vadonatúj holmik is, Bartus úr; boltból valók!

– Kitisztították, kérem, azt gondoltam...

A tiszthelyettes ránézett Bartus úrra, s hosszú pillantása ezt mondta: különbet nem tudsz hazudni? Fennszóval pedig így folytatta a beszélgetést:

– Boltból való holmik, Bartus úr! Új cinezést egy kannára, olyat azok nem tudtak csinálni.

– Vették, aztán megszorultak, s idehozták, azt is gondolhattam...

– Gondolhatta, de mégsem gondolta, Bartus úr. Különben nem négy hatost adott volna egy hárompengős kannáért. Sokba kerülhet még az a kanna Bartus úrnak, attól tartok.

Bartus úr olyan kapkodva adta volna ki magából az érveket, ahogy máskor az ételt-italt szokta magába szedni. De még mindig ugyanannál az érvnél tartott.

– Honnan tudhattam volna, honnan?...

– Van engedélye használt holmikkal kereskedni? – kérdezte Pintér. Frissen tudta a közigazgatás ellenőrzési anyagát, nemrégiben vizsgázott; mindenütt szabályellenességet, jelentenivalót keresett.

– Nem kereskedtem én, kérem! – mondta Bartus úr, elkeseredésében csaknem fölcattanva. Ezeket a csendőröket ő már fehér asztalnál is vendégül látta.

– Vasra van szükségem, műhelyem van. Vasholmit csak vehetek?

– A zsebórát mennyiért vette? – kérdezte arcátlan hidegséggel a szakaszvezető.

– Miféle zsebórát? Már nem is emlékszem. Talán öt pengőért.

– Hol van? – mondta Pintér, s ceruzát, papírt vett elő, mert azért az ő feje sem volt káptalan.

Bartus úr elnémult, aztán vállat vont: mit bánja ő, dőljön össze a világ:

– Raynald úr vette meg!

– S a permetező? – kérdezte Szabó.

– Igreczék!

– A rézüstöt?

– ...a... a mester úr! Azaz előbb a Pirczi; az alszegi.

– A csizmát? A vasalót? A zsák rozstot?

– Óék, Csapóék, Csertörőék, Fördös tekintetes úr...

Ment, mint a karikacsapás. A végén a tiszthelyettes azt kérdezte:

– Kihez került még holmi?

Bartusnak mentőötlete támadt.

– A főjegyző úrhoz.

De a két csendőr még csak össze se nézett fölötte.

– Na, halljuk csak most azt a ládát.

– Miféle ládát? Becsületszentségemre arról nem tudok.

– Azt, amit egyben hoztak el. Rózsa volt föstve rá. Benne meg csupa csipkés terítő, fehér testrevaló, négy ezüstkánál...

– Arról nem tudok.

– Jobb tenné, Bartus úr, ha szépszerével megmondaná – mondta a tiszthelyettes, és tekintetét megpihentette Bartus úr tekintetében.

Bartus úrban meghűltek a nedvek. Képtelenségnek tartotta, hogy hozzányúljanak, hozzá, olyan valakihez, akinek ilyen háza, ilyen udvara, cséplőgépe, alkalmazottja van! Képtelenségnek tartotta, de ina ott a térd mögött mégis meglágyult.

– Szavamra mondom, nem tudom... Csak azt tudom, hallomásból, Zsigóékhoz vitték azt is...

– S még mit?

– Semmit, kérem.

– Azt mondta: azt is. Hát akkor még mit azon kívül?

– Mit tudom én, kérem! Vittek oda is, máshova is!

Az a düh kezdett forni benne, ami először akkor fogta el, amikor megtudta, hogy a csókásiaktól már mások is vásárolnak holmikát. Gazdag parasztasszonyok, gazdák, fillérekért!

– Kihez vittek még?

Adta a neveket újra, mint a keréknymot a kerék.

Amikor a csendőrök beállítottak, kihozta a törkölyös üveget azoknak is a gangra. A kupicák még most is ott álltak telitöltve a könyöklőn. Búcsúzáskor mégiscsak koccintottak. Bartus úr úgy megkönnyebbült, úgy földerült ettől, hogy a pálinkából a szemének is jutott.

A csendőrök lekezeltek, de azért csak odakanyarodtak az ócskásműhelyhez. Lábbal turkálták a Manyi úr satuja mellé összehányt halmot. Manyi úr odanézett, de nem hagyta abba a reszelést.

– Maga javítja ezeket a dolgokat?

Manyi úr tartalmas pillantása ezt lövellte a tiszthelyettes felé: naná, a római pápa.

Szabó tiszthelyettes nem is igen várt hangos feleletet; annál kevésbé, mert közben maga is a szeme bogarát forgatta nyelv gyanánt, Pintér úr irányában, szó szerint ezt

közölve azzal: nézze csak meg jól ezt az embert; nyilván van tartva; Pestről tartják nyilván, nézze csak meg alaposan!

Ennyi után Pintér szakaszvezető azzal a fafejével is megértette, hogy ez az ember mint kommunista van nyilvánartva. Ami különben áradt is róla azon a konok némaságon át, meg azon át, ahogy teljes erővel neki-nekidőlt a méteres reszelőjének.

– Mára már itt alszunk – mondta később Szabó tiszthelyettes már Óéktől kijövet. Mentek egyenest a postára. Hazatelefonáltak, hogy legfeljebb másnap délben lesznek otthon. Ha ugyan akkorra végeznek! Kényes ügy! Egyre fontosabbnak látszó feladat! Messze ágazó, gyorsan kibogozandó szálak! Jelentésben majd többet!

Raynald Tibor a hivatal melletti szobában riadtan ült fel fektéből a díványon. Egyszeriben elmúlt róla a hőség.

Már alkonyodott, a falu olyan volt, mint egy malom belseje, a napi verejtekre most szitált rá a por, amelyet a hazavágtató kocsik és disznók fölverték. Az ember valóságos sarat mázolt el a nyakán, a homlokán.

Még nagy munka volt hátra. Szabó Vendel a község háza felé indult, szellőztetni egyet a megpüffedt lábón, lemosakodni, vizelni. Csendőr nem állhat csak úgy oda akármelyik parasztudvaron a trágyadomb mögé.

Amikor végeztek, a szürkület már megmutatta a jegyzőiroda ablakain, hogy bent lámpa ég.

Szabó Vendel koponyájában, hátul a tartalékban volt egy kis gondolat, hogy nem ártana megnyagogni ezt a nagyra lett jegyzőt se. De ott volt abban a raktárban az is, hogy bajos lesz belekapni. Kikérdezni mindenesetre őt is ki kell; mindegy, hogy mikor.

A jegyzőn kívül ott volt Latinkovics is.

„Mindent tudnak”, bárki ezt gondolta volna, aki látja a főjegyző és a segédjegyző odabámultát a csendőrökre. A valóság az volt, hogy most meg túlságosan is sokat, a tények özönét tudták. Hogy a Csókáson az öreg Tólos vezetésével valóságos forradalom ütött ki; hogy a csendőrök törnek-zúznak, szuronnal döfködik a dunyhát; széthányják a falut is az öregasszony holmijai után.

– Itt az egész falut le kell tartóztatni, főjegyző úr – ült le a tiszthelyettes egyszerűen a főjegyző asztala elé, kívülre, féloldalasan; ahova az ijedt passzuskérők meg szegénységi bizonyítványt kunyerálók szoktak letelepedni.

Észrevette, hogy azok tudhatnak egyet-mást. De tette most is, hogy semmit sem lát. Mutassanak csak még többet. Így lehet legtöbbre jutni, ezzel a mozdonyközönnyel.

– Az egész falu egy óriási bűnszövetkezet. Kifosztották azt az egész kocsmát – mondta, s alsókarját könyékig az asztalra fektette.

Ökrös megérezte, hogy csata kezdődik, s hogy valamiképp ő is kaphat benne lövést. Keresztbe fűzte mellén a karját, s merő kapásból azt mondta:

– Már itt az elején is alaposan téved.

Csókásból való távoztuk óta a csendőrök különös változáson estek át. A társadalom osztályait Szabó Vendel is úgy képzelte, hogy vannak alsók, középsők, felsők, legfelsők, legeslegfelsőbbek s végül valahol a mennyország. Mintha a fizika valami törvénye érvényesült volna rajtuk, a két csendőr minél felsőbb rétegbe került, annál többet veszített súlyából. Efféle szóra s főleg efféle hangsúlyra (amilyenel a főjegyző illetve) Szabó tiszthelyettes karja másfél órával azelőtt önműködően ütésre zuhan. Szabó tiszthelyettes most mindössze ezt mondta, zordonan:

– Majd elvállik.

– Nem lopott itt senki semmit!

Latinkovics tudta, mikor kell közvetíteni. Még egymásnak ugrik ez a két paraszt.

– Bennünket is foglalkoztatott a dolog. Úgy látszik, az esetek nagy részében valóban ajándékozásról van szó. Ördög tudja, hogyan s miért, de az az öregasszony valóban rengeteg holmiját elajándékozgatta.

– Oda föl, a csókásiaknak? Azoknak?

Azt még megértette volna, hogy a jobb népeknek ad valamit ingyen.

– Azoknak. És csakis azoknak.

– Ajándékba azt a rengeteg holmit?

– Abba.

– Olyan nincs – mondta a tiszthelyettes.

– Pedig így van – mondta fölényesen Ökrös.

Mit gondolhatott ezek után Szabó Vendel? „Összejátszotok?”, pillantása ezt kérdezte, amiközben a főjegyzőt méregette. Fennszóval ezt mondta:

– Vagyis hogy Kériné teljesen magától adta oda azt a sok drága holmit, azt a rengeteg zsírt, szalonnát?

– Teljesen magától!

Szabó Vendel az ösztönére hallgatott. Ösztöne azt súgta, hogy ez képtelenség; hogy itt valami gyökerében nincs rendben.

Összehúzta szemöldökét, messze nézően elmosolyodott, hüvelykujját tagadóan csóválta.

Eszébe jutott délutáni találkozása az öregasszonnyal. Az öregasszony alázatos, szinte sunyi félrehúzódása ölelte.

Elmájában hirtelen világozás gyűlt. Kériné is benne van a bűnszövetkezetben!

– Vagyis az öregasszony maga fosztotta ki a kocsmát?

– Már hogy fosztotta volna ki, amikor az övé!

Időbe tellett, amíg megmagyarázták neki, hogy is áll a dolog. Gyanakodva hallgatta.

– Megbolondult vénségére az az asszony?

Olyan készségesen helyeseltek, szinte gratuláltak neki, hogy végre – s íme, magától – rálépett a jó útra, hogy azon nyomban visszalépett róla.

– Nem látszik azon semmi!

Képtelenségnek érezte, hogy most, miután ennyi gazemberből kivette a bűnét, egyszerűen elgyalogoljanak vissza Mocsányba azzal, hogy semmi sem történt.

A bűnösök megvannak. Megvan a fő orgazda. Megvan a bizonyos nyom, hogy az orvul továbbadott holmikat egykettőre megtalálják. Ez volt a helyzet. Épp csak bűn nem követődött volna el? Szabó Vendel fejébe ez nem fért be.

– A holmikat mindenesetre összeszedjük. Az öregasszony még akkor is színt vallhat, kinek mit szánt, s oda szánta-e, ahova az került – mondta ki a szentenciát nem kis döbbenetére Ökrösnek. Annak csak most jutottak eszébe azok a kuglófsütők a falon. S hogy az ő házából csendőrök vihetnek el valamit! Latinkovicsra pillantott.

Latinkovics nyomban érvelni kezdett.

Eltelt fél óra, háromnegyed óra. Szabó Vendel tudatából végre előkaparódott ellenállásának alapköve.

– Szabályszerű feljelentést kaptunk – mondta, amikor pedig már-már beadta a derekát, annyiszor megtiszthelyettesuramozták, annyira beleértették őt magát is abba a jobb rétegbe, amelynek nyugalmit megzavarni, az volna itt az igazi bűn.

– Aludjunk rá mindenesetre egyet – nyújtotta végül Ökrös a kezét.

Arról lehetett szó; már későre járt; álmát senkinek nem akarták megzavarni.

A csendőrök ott maradtak a községvázi szobájukban, vacsorájukat is oda kérték. Nem a kocsmában. Godóné szokott ilyenkor főzni rájuk, a község költségére.

– Ki tette azt a feljelentést? – kérdezte Ökrös Latinkovictól az utcán.

– A kis kocsmárosné. Tibor szaladt be hozzám a hírral, ahogy mondtam, amikor aztán átfutottam Gyula bátyámhoz... Mi a fene lesz ebből a végén?

– Semmi! – mondta Ökrös mély meggyőződéséből csaknem felkiáltva, mint mindig, ha kapásból mondott véleményyt.

10

Azon az éjszakán kevés ember számított nyugodt álmra Menyődön. Ahogy Latinkovics hazaért, s nyomta volna kezét az utcaajtó kilincsére, az egyik kapufélfa megkettőződött; Raynald támasztotta addig.

– Mi történt? Mondd el kérlek pontosan!

Latinkovics csak a vége felé tett hozzá valamit, épp csak annyit, amennyit fontosságunk kellemes átérése megkíván. Súlyos hírt közölni mindig élvezetesebb, mint könnyűt, kiváltképp sötétben s olyan esetben, ha bennünket nem sújt a hír.

Raynald Tibor hazament. Unokatestvéreinél találta Fördősnét és Pasztobányi Döncit. Elmondta az újabb fejleményeket. Nem tett hozzájuk semmit, sőt valamelyest enyhített rajtuk, tekintve, hogy őt közelről érintették azok a hírek. Azután Pasztobányi Dönci ment át a főjegyzőnéhez. Útközben jó darabot együtt lépdelt Buga igazgató úrral.

Latinkovics Laci jóízűen vacsorált, s így jóízűen felelgetett Zsigónénak a csendőrök látogatásáról is. De egyszerre csak az asszony elnémult, s mikor Latinkovics felpillantott, azt látta, olyan sárga az asszony, mint a szüreti szőlőlevél, s csak fordul ki a szobából. A vacsora többi részét Jolánka hozta be. Kisvártatva pedig nyílt-csukódott előbb a házajtó, aztán az utcai ajtó. Zsigóné elsietett az éjszakába.

Elment hazulról, illetve unokanővérei köréből Raynald is. Markában szorongatta azt az istenverte órát. Úgy volt vele, mint a paraszt a mezőn talált kézigránáttal. Hova rekkentse úgy, hogy senkiben se tegyen kárt, de azért megmaradjon, mert valamikor még jó lehet. Megismerte háta mögött Sisitka lépteit, megvárta.

– Mi jókat hall, tanító úr?

Még semmit sem hallott. Erre ő azt mondta:

– Említette: óra. Fogja, itt van. Nézze meg otthon, s ha megér magának tíz pengőt: már meg is csináltuk a vásárt.

Menjen tovább tőle az a jószág. Kapta, továbbadta, csak egy szem lesz a láncban, ha valami történik.

Hálás körkép lenne sorjában bemutatni mindazokat a házakat, ahol az este a nagy-kocsma eseményeit megtárgyalták. Nem is megtárgyalták, hanem csak tárgyalták, mert hisz nem értek a végére, bár félóránként volt valami határozott megállapítás, sőt konklúziólevonás.

Most egyetlen nevetés nem hangzott el a fiatal Kériné rovására. Semmiféle nevetés nem hangzott. Már az első hírek vétele után a háziasszonyok arca elborult, vagy legalább eltűnődést fejezett ki. Még azok a kedves vidékinéni-arcok is, amelyeken mindenféle figyelemnek – főképpen pedig a rendkívüli hír keltette figyelemnek – mosoly a tartozéka, e mosoly közben is olyasféleképpen tekintettek félre a levegőbe, mint amikor távoli, még csak bontakozó zöreijre fülel az ember. Mondják, a jó háziasszony maga

testeként érzi az egész házat, az egész udvart, s titkos sejtelmén át kap értesítést, de még álmában is, ha egy tyúk eltojt, vagy a padláson elszakadt a ruhaszárító kötél a frissen mosott fehérnemű súlya alatt. A gazdaasszonyok e félretekintés közben azt igyekeztek emlékezetükbe idézni, mi idegen anyag van a testükben, azaz a háztartásukban; mi kerülhetett az övékbe a nagykozsma környékéről? Emlékezetük működése irányában szállt le arcukról a mosoly.

Buga Kálmánné vallásos volt. A vacsorai asztalnál, amiközben férje szavait hallgatta, az ő elkalandozó pillantása önkéntelenül a fali feszületen állapodott meg. De abban a pillanatban, mihelyt megállapodott rajta, Bugáné szívét olyan villanyos ütés érte, mint-ha pillantása azzal a kis ezüstkeresztel valamiféle áramkeringést létesített volna. Ezt az ébenfára szerelt kis ezüst Krisztust ő – nem is oly régen – egykori iskolapajtásától, Kölesdi Mariska Puha Istvánnétól vette.

Vette! Egy szakajtó fehér lisztet adott érte, eszmélt kínosan rá. Mennyit érhet az, mit mond, ha megkérdik, mennyiért jutott ehhez a finom kis dologhoz? Négy hatosért?!

Nem volt kétsége, honnan került Kölesdi Mariskához az a kereszt.

Előbb az ijedelem, aztán a méreg futotta el, de az aztán iszonyúan. Eszébe villant ugyan, hogy a szakajtó jól meg volt púpozva, s hogy Kölesdi Mari szinte tukmálta rá azt a nekik igazán lukszuózus feszületet, de mindez nem volt elég fék azon a hirtelen természetén.

– Csendőrségért szaladgálni! A holmijára vigyázott volna azzal az erővel!

Buga hozzá volt szokva a felesége kitöréseivel, de ez meglepte. A tolvajokra ők Szent László törvényét se sajnálták volna: levágni azt a bitang kezüket. Mint általában minden házban, ahol a vagyonszerzés már meglelte a maga zökkenéstelen működését és formáját, a tulajdon elve annyira szent volt, hogy ez volt tán isten létének is az alapelve.

Buga azt várta a csendőröktől, tépjenek ki gyökerestül minden gazt. Megmondta ezt már Pasztobányi Döncinek is; most másodszori ismétlésre, amikor a feleségének megmondta, most érezte, mennyire az igazát mondja.

– Az ember végre nyugodtan szeretne aludni a portáján! – vágott vissza a heveségre hevességgel.

Ez arra vonatkozott, hogy a szénájukat – két éve – még itt a belső udvaron is megdézsmálták egy téli éjszaka. Bugáné elismerte férje igazát. Valamiféle nyugalom szállta meg a kereszt dolgában is. Nem szólt róla, valahogy nem is lehetett volna most már szóba hozni.

Ilyenformán fordultak Piroska ellen csaknem minden házban. Igriczné azt mondta.

– Mit legyezi akkorára a lángot? Szépszerével nem adtuk volna vissza neki?

Hogy, hogy nem, a rézüst hozzá került.

Még Ángyán háziasszonya, Herpay néni is Piroskára dohogva járt föl-alá a konyhában. Leemelte a ragyogóra kifényesített mozsarat, tett azzal is néhány fordulót. Végre eltökélte magát, kitipegett az udvarra, s a mozsarat beledobta a kútba. Neki ne csináljon senki históriákat.

Pirczi Bálint ezt mondta:

– A fene abba a Bartusba. Én nem sajnálom. Én nem kímélem. Jöjjenek, vigyék, ami tőle való. Kiadom.

A permetező csaknem annyi pénzébe volt, mintha újat vett volna, s még most sem működött jól.

A csókásiaknak sem volt nyugodt alvásuk.

A csendőrök minden pillanatban megjelenhettek, s akinek e téren huzamosabb volt a tapasztalata, az tudta, hogy a csendőr, akár a farkas, éjszaka a legveszedelmesebb.

Rossz vacokjaikon a férfiak és az asszonyok a jövőre gondoltak: milyen is lesz, ha holnap újból pofon elé kell állniuk. De gondoltak a múltra is. A szegények élénk képzelőerejével csukott szemük elé idézték azokat a jó zsíros krumplis tésztákat, zsírtól csöpögő palacsintákat és zsírban fűrdő disznópörkölt darabokat, amelyekhez ennek az esetnek a révén jutottak. És még Hahóti is azt gondolta:

– Azt már az isten zsandára se veri ki belőlem.

Bűnjel most már igazán nem volt a putrikban. Az öreg Biczó még a pipáját is eldugta. Agyon volt rágva, meg volt ügyesen forrasztva, mert használtan vette, de az unokáitól elkunyerált *olyan* pénzből vette, s azt a szomszédok is tudták.

Ökröséknél magának Ökrösnek szeme állt meg a falon, amihelyt hazaért.

– Most aztán szedje le minél előbb – mondta a szép bábsütő rezekre az előszobában.

– Épp most nem szedem le – mondta egy kis gondolkodás után az asszony, ahogy megértette a legújabbakat.

Ökrös igazat adott neki, mint már annyiszor. Úgy van: azzal máris beismerné a bűnrészességét.

Bűnrészesség! Ártatlan volt, s tudta, hogy felesége is ártatlan. E kettős ártatlanság tudatában föl tudta volna pofozni, fel tudta volna egyenként rúgni mindazokat, akik ebbe a kalamajkába keverték. Meg kell adni, elsősorban Bartusra haragudott.

Pasztobányi Dönci jövetele, a szokástól eltérően, nem vidította fel a házaspárt. Pasztobányi Dönci kívül volt a vásáron, s így nem ügyelt túlságosan a képzelőerejére. Humoros képet festett, milyen lélekkel készül Menyőd az éjszakai házkutatásra.

– Házkutatások lesznek az éjszaka? Azt hallottad?

Pasztobányi Dönci nem hallotta, de szavai előtt tisztába akarta tenni a terepet, s azért egy afféle mellékes bólintás után így folytatta:

– Mit vallhat az ember a magáénak? Igen okos az a törvény, amely harminckét évi használat után jogot ad egy kút, egy ösvény használatára. A tulajdon alapja a megszokás, semmi egyéb. Elképzelem, hogy nézegetik a polgárasszonyok most az ibrikjeiket: enyém vagy igazán? Minél kevésbé használták, annál kevésbé hihetik el, hogy az övék. Olyan ez, akár a szerelemben. Csak akkor érezzük, hogy miénk az a nő, amikor...

Ökrösnek nem volt türelme végighallgatni.

– De így mégsem lehet feldűlni egy falu békéjét!

Dönci meglepve fordította Ökrös felé a fejét, mert a végén már az asszonyhoz intézte a szót. Azt hitte, Ökrös is kívül van ennek a jéggel fenyegető felhőnek a mozgásköréből. Észbe kapott. Persze, hisz még ő is segített a szép rezek fölrendezésében!

Hogy Dönci a jegyzőné kedvese volt-e valóban, adata arra nem lehetett senkinek, magának az írónak sem. De Dönci úgy értett Ökrös észjárásához, ahogy csak – még a feleségnél is jobban – a meghitt házibarátok ismerik a férjek természetét. Megvolt a képessége, hogy más vágyát határozott szavakba öntse.

– A felesleges molesztálásoknak okvetlen elejét kell venni, mégpedig azonnal! – nyújtotta át máris kisütve azt a gondolatot, amelyet Ökrös még csak most gyúrogatott volna a fejében.

De az előzékeny ajándék után, jókedvében, megint csak félreeresztette a kantárt.

– Bámulom ezt a Bartust! Egy falusi Shylock! Az isten nyeresége kevés neki! S micsoda következetesség a piszkosságban. Irénke hallotta, hogy minden holmit pontosan tízszeres áron adott tovább. Vagyis hogy mindenért csak egytizedét adta annak a pénznek, amennyit számítása szerint ő kaphatott... Valósággal kirabolta azokat a szegény csókásiakat. Jó volt nem bevenni annak idején a kaszinóba. Megérdemli, hogy kitorjje a nyakát. Mert minek ennek a pénz, aki csak élére rakja? Aki használni se tudja?

Ökrös itt maga elé emelte ujját, hogy hopp, megállás, azonnal elkészülök én is egy gondlattal. Ezt mondta:

– Mindjárt itt kell elejét venni a dolognak! Mért törné az a szegény Bartus a nyakát? Már rögtön nála meg kell állítani a molesztálást. Nem értem, mért bűnhődjék éppen ő. Senkit se engedhetünk odarántani a faluból. Az öregasszony azt csinált a csókásiaival, amit akart, de aztán ott vége.

Döncinek semmi megerőltetésébe nem került visszaugratnia az útra, sőt frissen előrevágtatnia azon.

– A jobb emberekhez tartozik, kétségtelen! S az is bizonyos, ahol az ördög egy kis ujját megragad, veszve van ott már a kar is. Csak egy a baj. A csókásiak mind kiadták azt a szegény Bartust...

Ekkor érkezett meg Fábját előre bocsátva Latinkovics, és mondta mindjárt a hírt, hogy már nem csak Bartus urat kell kímélni. Zsigóéknál valóságos raktár van, Zsigóné neki megmutatta, s azt is megmondta, hogy jutott hozzá. Nem Bartuson keresztül. S van ilyen holmi másnak is a faluban. S anélkül, hogy akár mostani tulajdonosuk ismerné eredetük. Mert úgy összevissza vannak már cserélve, javítva, alakítva.

Megállt, látszott, a hatás kedvéért, hogy mi jön most.

– Az a nagy oltárterítő, amit gyümölcsoltókor tettek föl, az is onnan van.

Csönd támadt. A jegyzőné szólalt meg, de egyáltalában nem olyan elfogódottan, ahogy a többiek a maguk hangulata után várták volna.

– S most is ott van?

– Ott.

Gizi felnevetett. S azt kérdezte:

– S a tisztelendő úr tudja az... eredetét?

– Nem.

A jegyzőné nem szólt többet, csak szeme mondta hol Latinkovics, hol Pasztobányi felé: Úgy is jó. Kár aggódni. Nem lesz itt baja senkinek.

Nem tett rosszat ez a kis feloldódás. Ökrös rágyújtott. Keze mozdulata, ahogy a gyufát egy apró rántással eloltotta, felemelte, majd villámgyorsan a pécsi székesegyházba helyezte, hibátlan másolata volt Kacziány államtitkár mozdulatának. Csiszolás és ugyanakkor erély, tárgyalásvezető erély volt benne.

Latinkovicshoz fordult.

– Mi már félig-meddig kialakítottuk a helyes álláspontot. Neked mi a véleményed? Latinkovics is kialakította már a magáét.

– Okvetlenül vissza kell vonatni Piroskával a feljelentést!

Ökrös maga elé görbítette a bal keze ujjait, s szemét körmeire szögezte.

– S ha nem vonja vissza?

– Hát akkor... Ti mire végeztétek?

Ökrös megnézte még egyszer körmeit, most már szemöldjeit is összevonta. A nyilatkozatot adó Gömbös Gyulának volt ez megszokott mozdulata, ahogy az újságok vasárnapi képes mellékletében is látni lehetett.

– Nekem volna egy gondolatom. Egy nap kellene hozzá, egy nyugodt nap.

Látszott, abban a pillanatban jutott eszébe, amit mond.

– Ez a Csókás elég jól meg van szervezve. Holnap idehívatom Tálost. Megértetem vele: tartsák a szájukat, nem bánják meg. Ne harapóddzék tovább ez a mezőtűz. Tiporják el ott náluk ezt a pletykát.

Nem talált jobb szót. Fájban kielégítetlenül várta a folytatást. S mivel nem jött, ő szólalt meg.

– Megbocsáss, Gyulám, szerintem ez egy naiv ábránd. Hogy egy egész falurész aprajánagyja közös megegyezéssel titokban tart valamit? Az egyik épp azért fogja kifecsegni, hogy a másíknak ártson vele. Pláne, ha még juttatnak is nekik valamit!

– Te mit tanácsolsz?

– Erélyt. Először is azt. Az engedékenységet legfeljebb azután. Értsetek szót Szabóval. Van abban felfogás jó.

Ökrös megnézte még egyszer a körmeit, s mintha Fájban nem is hallotta volna, összefoglalta, akár egy tárgyalásvezető elnök, a tanácskozás eredményeit. A konklúzió „magától adódott”, de noha ő mondta ki, Ökröst magát is meglepte egy kicsit. Az volt, hogy a csókásiak eddigi vallomását nem lehet véglegesnek tekinteni, sőt egyáltalában nem lehet vallomásnak tekinteni. Van róluk jegyzőkönyv? Jegyzőkönyvbe sem foglaltak. Hivatalos szempontból tehát megtörténtnek sem tekinthetők.

Latinkovics egyszeriben megértette, hova vág ez az ötletsorozat.

– Új vallomásokat vesznek fel?

– Ha szükséges. Egyelőre az volna fontos, hogy a hamis hírek túl messze ne jussanak. Beszélj te a Szabóval. Ezekre a csókásiakra ilyenkor szokott rájönni legjobban a bolyonghatnájuk. Legjobb volna addig is egyben tartani őket.

– Az igazán egyszerű.

– Úgy – bölintott egyenes nyakból Ökrös, és saját maga is elismerést érzett képességei iránt. Az imént még vaksötétben volt, s íme, milyen könnyen kilukadt: valami rejtett képesség rávezette a helyes útra. Van egy tréfás párbeszéd: Tud zongorázni? Nem tudom: még nem próbáltam! Odaült a zongorához, és tudott játszani rajta.

– Nem hívnátok át egy pillanatra Ángyánt? Azzal a kis asszonnyal ő tudna legjobban beszélni. Hány óra?

Fél tizenkettő volt! Dönci mégis ugrott, Ángyán későn fekvő, s amúgy is egy orvosnak nincs éjszaka.

De Ángyán nem volt otthon.

11

Latinkovics könnyedén – úri könnyedségével – magyarázott. Fejében a kortynyi szilvórium üdítő gőzével, orrában a kávé aromájával kora reggel ilyenkor volt virágjában; ha éjszaka csak fél órát aludt is.

Szabó tiszthelyettes gyanakodva hallgatta. Szimata csak jelezte, hogy itt el van ásva valami; még nem vezette csapdába. Egyszerre csak képzelete is működni kezdett. Akár a vadászkutyaíknál, ez nála is végzetes fogyatékoság tudott lenni. Elfajította az ösztönt.

Amikor Latinkovics másodszerre oda tért vissza, hogy a csókásiakat „addig is” jó volna egy helyben fogni, Szabó Vendel értelmesebben, szóra hajlóbban kezdett figyelni.

„Helyben fogni”, „visszatartani” azt a népséget, az majdnem azt jelentette, hogy internálni; egy egész falurész! Szabó Vendelnek még sohasem volt ilyen érzésben része. Azt érezte, mintha Csókás a magántulajdona lett volna nagyjával-aprajával, minden putrijával egyetemben.

– A nyomozat offiális menetébe ugyanis újabb, egyéb tekintetek is érvényt kérhetnek – mondta ekkor folyékonyan Latinkovics.

Szabó Vendel nem értette jól ezt a zagyvaságuhatagot, de lényegében mégis pontosan értette. Azt értette, hogy ebbe az ügybe esetleg a felsőbb hatóságok is beleszólnak. Hogy itt valóban elástak vagy el fognak ásni valamit, olyast, amit hiba volna kikaparni.

Itt vált el, hogy jó csendőr volt-e. Jó csendőr volt. A jó vadászputyák példájára már rég megtanulta, hogy kíváncsiságát és hiúságát alárendelje a szolgálásnak, vagyis a felsőbb parancsnak. Hogy ilyen esetben minden képességét a rejtelmes gondolkodású gazda akaratának pontos kifürkészésére és átvételére fordítsa. Ez nem volt mindig könnyű.

Boldog volt, hogy parancsolni fognak neki. De ki adja értésére majd azt a parancsot? Ez a finom körmű úrigyerek?

Latinkovics abban a percben azt mondta.

– Beszéltem Szekszárddal. Az esti referáláshoz majd odakérem tiszthelyettes urat is.

Szabó tiszthelyettes nyugodtan fordult belső világával a csókási konc felé. Indult azonnal az ajtóhoz, a tettek embere volt. Godót akarta a folyosóról bekiáltani. A folyosó végén Bartus várakozott, Pintér társaságában, mondhatni, Pintér felügyelete alatt.

Bartus úr még az este megkapta az értesítést: kihallgatás, reggel fél nyolc, a község-házán. Egy percet nem aludt. Mindent összeképzelt, csak azt nem, hogy ez a nap hozza meg évtizedes vágya teljességét: hogy a menyődi intelligencia magába fogadja.

Olyanforma sietséggel indult meg a vallatószoba felé, mint aki szeretne minél előbb átesni a vízbe ugráson.

– Köszönöm, elmarad! Godót küldjék ide! – csattant a tiszthelyettes hangja.

Milyen megnyugtató volt most benne a katonás erély!

– Jó reggelt, Bartus úr! – jött szaporán feléje Latinkovics.

Latinkovics mindössze egy lépéssel sietett tovább Bartus úrnál, de ez alatt a gyors lépés alatt a belátások és elhatározások egész láncolata zajlott le a fiatal írnookban. Belésvillant, milyen lelkiállapotban állhat itt ez a Bartus. Belésvillant, mit nem adna, ha kikerülne belőle. Ő maga szeretett ajándékot adni, helyesebben maga iránt másokat lekötelezni. Jár valami kockázattal, ha most rögtön könnyít ezen a Bartuson, megsejteni vele, amit hamarosan úgyis meg fog tudni? Belésvillant, hogy ezzel mindenkinek csak örömet szerez. Semmit sem csökkentve a gyorsaságon, amellyel halad, hirtelen megfordult, és mosolyogva, széles karlendülettel kezét nyújtotta Bartus úrnak, életében először.

Az meg csak állt, mint aki előtt megnyílt az ég.

Aztán mintha ő maga szállt volna le az égből, olyan boldog arccal indult haza.

Az utcán végig mindenki tudta, miért hívták be. Tündöklő arca láttára most meg-megszólították.

– Mi jót kapott, Bartus úr?

Bartus úr nem fukarkodott a jó újsággal. És a kérdezősködők maguktól megsejtették, hogy az az örvendetes fordulat nem csak Bartus urat éri.

Mi lehet itt? Fél óra sem telt bele, és a szívek könnyebbültni kezdtek. S boldog sieteggel adták tovább a megnyugvás titkát azoknak, akiket még aggodalma nyomott.

– Ökrös! Persze! Helyén van annak a feje!

– Nagyszerű ember, hiába!

S milyen Kolumbus tojása is, hogy a csókásiak vegyék magukra azt az áldatlan ügyet! Nem mindegy nekik? Mít árt az az ő becsületüknek? Helyesebben: mi árthat egyáltalán a csókásiak becsületének?

S a gondolat következő fordulata már az volt, hogy ki más is véthetett itt egyáltalán a tisztesség ellen, mint ők?

Délre – gyönyörűen sütött a nap – a lelkek megkönnyebbültek; közben szeplőtlenül ragyogott a jövő.

Egy kis felhő ugyan közeledni látszott, de hát mi volt az ebben a tündöklésben?

Bartus úr megdicsőülésével egy időben történt ugyanis, hogy Ángyán reggeli elköszinése előtt útba ejtette a kocsmát. – Természetesen! Magam is azon a véleményen vagyok! – mondta Latinkovicsnak, amikor hivatalába menet az beszólt hozzá, s megkérte, beszéljen a fiatal Kérinével.

Így aztán jobbról-balról elintéződik az ügy; „minden eshetőség eleve kivédve” – gondolta Latinkovics, azt is derűsen.

Piroskával beszélni is alig lehetett, nemhogy szót érteni. Előző este már-már lecsitult, most azonban magánkívül volt ismét.

Az történt, hogy még az éjszaka bedobták az ablakukat; nem azért a szobáét, ahol aludtak, hanem a „kaszinó”-ét. Nem kővel dobták be. Az ablakközben az a kis gyorsforraló hevert, amelynek elvesztét Piroska annak idején úgy megszorogta. Hát megkerült; így adták vissza!

Hogy visszavonja a feljelentést? Nem is válaszolt, csak fejét rázta olyan hevesen, hogy könnye szeme sarkán csapódott ki.

Olyan lila tudott lenni, hogy Ángyán arra gondolt, nem volna orvosi kötelesség is mellette maradni? De az utcán álló szekér lekonyult parasztagdáján nagyon meglátszott, hogy a kislánya a halálán van. Délre pedig már egész Pusztá-Sömögye cselédségét berendeltette az ispánlakba tisztiorvosi tífuszoltásra.

Az eredménytelenségről értesítette még Latinkovicsot. Ennek következménye lett, hogy Piroskát a csendőrök ismét kihallgatták, teljesen fölöslegesen. Az ő kihallgatása után ki kellett most már hallgatni az öregasszonyt is. Szabó tiszthelyettes nem akart egyelőre Csókás környékére menni; Pintér urat küldte el Godóval, mint útikalauzzal.

Ez okos intézkedés volt. Az idősebb Kériné felháborítóan sértő módon fogadta a csendőrt. Nyomat sem mutatta semmiféle zavarodottságnak. Kihívóan szűkszavú volt; mindent vállalt: úgy, ahogy mondja, úgy, ahogy mondja!, ismételte, s aztán: kinek nem tetszik? Arra, hogy kiknek osztogatott, ezt felelte: akinek kedvem tartotta.

S az a menyasszonyi láda? Az valamikor az övé volt; menyének ajándékozta; a menyé meg az ő menyének, Piroskának. Oly rég nem látta azt a ládát, hogy amikor a szeme elé került, azt hitte, még mindig az övé. Ebben a hiszemben adta oda valakinek. Nem nézte meg, mi van benne. „De megadja, ha keresik rajta.”

A jövés-menés, hírcsere elaprózta a napot. Szabó tiszthelyettest is hívták egyéb hivatalos teendőik, még egy éjszakát nem tölthetett Menyődön. Holnapután majd visszaneznek.

Azt sem várta meg, hogy Szekszárd bejöjjön. Bólintott egy szigorút Latinkovics mondatára, hogy: „hát amint megbeszéltük!”, visszaszorította a főjegyző szokásosnál keményebben szorító kezét, és – csákö fejbe, puska vállra – már mérte is Mocsány felé az utat Pintérrel abban az egymáshoz igazított katonás lépésben, amely állítólag már két ember számára is sokkal elviselhetőbbé teszi a gyaloglást.

Másnap pedig Godó kiment Csókásba, és kidobolta, hogy „további” intézkedésig senki sem hagyhatja el a község területét.

Június vége volt, forró délelőtt. A csókásiak közül senkinek sem volt szándéka elhagyni aznap a község területét. A következő nap sem. De erősen számítottak arra, hogy két

nap múlva – vasárnap – megkapják végre az annyit várt üzenetet, és hétfőn már aratásba is állhatnak. Elvonulhatnak arra a pusztára, ahova a gazdatiszt vasárnap majd irányítja őket. Péter-Pál csak a hét közepére esett, de a nyárelő jó meleg volt; a déli hajlatokban reggel a parasztok már vágták a rozstot.

A férfiak erre készülődni kezdtek. A telep hamarosan olyan lett, mint egy óriási kovacsudvar vagy mint valami terjedelmesebb üstfoldozó cigánytábor. Mindenfelől szólt a kalapács. A férfiak – ki a napon, ki az árnyékban – a földön ültek; bevették valami tuskóba öklömnyi üllőjüket, a szétvetett lábuk közé vették, és elvékonyodott kaszáik élét kalapálták. De ez volt most minden zaj. A putrik fölött még ott állt, szinte a levegőbe alvadva, a tegnapi réműlet. Tálos ajtaja be volt zárva. Az öreg még az este elbicegett a szégyenével. Hahóti ajtaja is csukva volt, de a partból kiszolgáló kályhacső reggel füstöt eresztett: Hahótiék tehát otthon voltak.

Azok a férfiak, akiknek az aratásra se kaszájuk, se reményük nem volt – legtöbbször azért, mert erejük sem volt hozzá –, azok vagy a putrik előtt üldögéltek, vagy szokásukhoz híven bóklászni indultak a telep környékére: az erdei utakon, a dűlőutakon meg ösvényeken ténferegtek. A földművelés, a nomádkori legeltetés, a vadászás előtti időben az emberiség gyűjtögetéssel kereste meg a napját. Csókás lakosai voltaképpen abba a távoli őskorba indultak vissza, abban szemlélődtek erre-arra, sokkal kevesebb eredményel, mint hajdani elődeik. A füves, gombás helyeken nem volt gomba, mert hisz nem volt eső; az utakon még nem volt szekérről hullt kukoricacséve, mert a kukorica még nem ért meg; nem ért meg még a szeder, a som, a galagonya sem. A madarak magasan a levegőben repültek, a fölriadó nyulakat elragadta a remek lábuk.

Délig semmi sem történt. Délben jött megint Godó, s vitte Hahótit újra a községházára.

A telepiek, ha nem akartak lemenni a gazdák kútjaihoz, a patakából hordtak vizet. Putrijukból kimenet Hahóti, mint mindig, most is megnézte, van-e a kannákban. Az egyik üres volt.

Már majdnem a pataknál voltak, amikor Hahóti az első hangot kiadta:

– Visszaviszem én még máma ezt a kannát, Mihály bátyám? – s megemelve a kannát, Godóra nézett.

Godó állta a pillantást. Hivatalos ember volt, de hát maga is szegény ember. Szívéből jött a válasz.

– Adja az isten, fiam.

Nem beszéltek többet, mert maguk sem tudták, foglya-e a fiatalabbik az idősebbnek, vagy csak afféle parancshordó szolgál-e, aki így kisebb annál.

„Visszajöttek reggelre azok a dögök?”, gondolta Hahóti a csendőrökről. Úgy látszik, Godó is ezt gondolta, s csaknem szó szerint így, még a csendőrök jelzőjét is. Olyan ember volt, hogy ha teljesen szegények között volt, vagyis a láthatáron sem volt valami fölöttes, szíve menten a szegényekhez húzott.

De nem a vallatószozába, hanem a főjegyzőhöz kellett bemennie Hahótinak.

– Ide hallgasson, Hahóti – mondta neki Ökrös. – Maga annak a putrisornak az esze...

S elmondta neki, milyen szörnyű rágalommal illették a putribeliek a falut hivatalos közegek előtt. Egy egész sereg gazdát akartak belekeverní a maguk ocsmánységába: hogy azokhoz kerültek tőlük a holmik. A nyomozati eljárás mindezt nem igazolta. Ami a kocsmából eltűnt, ott Csókáson tűnt el, véglegesen, folytatás nélkül. A hivatalos

jegyzőkönyvet hamarosan, úgy hallja, felveszik. Hatóság előtti rágalom lehet abból, ha megint azt hangoztatják, amit az első alkalmakkor. Arra figyelmezteti tehát Hahótit...

– Én semmit sem mondtam.

Hahótin át arra figyelmezteti saját érdekükben mindazokat, akik azt a rágalmat terjesztették...

Hahótinak rándult egy haloványat az egyik szája szöglete. Hirtelen mindent megértett. Megvetést fejezett ki az a kis rándulás.

– Értem – mondta.

Az jutott eszébe: az öreg Puhába a végén még úgy kell visszapofozni, amit kipofoztak belőle.

– Szóval értjük egymást.

Hahóti úgy nézett föl, mintha őt már nem fenyegethetné pofon. Idejövet azt hitte, újabb megveretésre jön. Hogy az elmaradt, a megkönnyebbülése szinte harci kedvre fordult. Már tudta, hogy nincsenek itt a csendőrök, s valószínűleg ma már nem is lesznek itt.

– Értjük, főjegyző úr, csakhogy az én szavam, mit ér az? Én nem öklözhetem végig az embereket, hogy ezt mondd, az anyád szentségét, meg azt.

– A bandában magáé a szó...

– Csakhogy ott se azzal, hogy ezt csináld, az anyád kutyauristenit, meg azt csináld...

A főjegyző hidegen félbeszakította.

– Jól van, Hahóti. Elmehet. Majd visszajön, ha meggondolta.

Hahóti már az első utca végéről visszamehetett volna; meggondolni már ott meggondolta azt, hogy ebből így nem sok jó fog kisülni.

De hát úgy illet, hogy Tálós nélkül semmire se vállalkozzék.

A pataknál kivette a bokor alá lökött kannát, megmerítette. Ez is valami, hogy ezzel megy haza. Szinte jólesett azzal a teher vízzel ballagni fölfelé; kevésbé érezte azt a másík terhet, amely a lelkét nyomta.

A putrikból jól látták, hogy jön. Nem siettek elébe; nem tolakodtak a putrijába sem, hogy megtudakolják, most mire végezte. Nem vette zokon. Megjelölt ember ő, s a szegények minden kor óta tudják, hogy a megjelölt embertől könnyen átharapózik a veszedelem. Olyan ez éppen, mint amikor a csordában baj lep egy tehenet. A többi oldalról nézegeti, eljárnak mellette, de egyre tágabb közben. Ha a hazavonulásra talpra áll, testét sűrűn haladnak mellette; ha ott marad, legfeljebb a legelőpajtása bődül egyet hátra feléje.

Átment szó nélkül a konyhán. Hanyatt feküdt a földpadkára. Az asszony ott künn szinte azóta is egy helyben állt. Félt utánajönni? Vagy olyan mindegy neki? Végre óvatosan bejött. – Van ebéd – mondta halkan.

Nem válaszolt. Jó idő eltelt. Hunyt szemmel feküdt.

– Bántották? – hallotta egyszerre a suttogást olyan közletről, hogy a lehelet langyosságát is megérezte a füle kürtjén.

Ez nagyon jólesett. Tudta, hogy az asszony ott térdel a padka mellett. Tudta azt is, ha ő most oldalt fordítja a fejét, bal arcán rögtön ott lesz az asszony meleg kis arca. Arra fordította fejét anélkül, hogy szemét kinyitotta volna.

Ez volt az ő nagy szerencséje, hogy ilyen jól voltak ezzel a semmi kis asszonnyal.

(Folytatása következik.)